

TEMA

alain de botton

architektura štěstí

TAJNÉ UMĚNÍ ZAŘÍDIT SI ŽIVOT

TEMA

Alain de Botton

Architektura štěstí

alain de botton

architektura štěstí

TAJNÉ UMĚNÍ ZAŘÍDIT SI ŽIVOT

Copyright © 2006 by Alain de Botton
Translation © Eva Dejmková, 2010
Cover and layout © Lucie Mrázová, 2010

ISBN 978-80-87162-64-4

ISBN 978-80-7473-098-6 (PDF)

Charlottě

I. Význam architektury

1.

Řadový dům na ulici lemované stromy. Nedávno zvonil křikem dětí a hlasy dospělých, ale od chvíle, kdy poslední obyvatel, vlastně obyvatelka, se svou kabelkou před pár hodinami odešla, má dům čas vychutnat si ráno o samotě. Slunce vyšplhalo po štítech domů přes ulici a teď svítí dovnitř okny v přízemí, barví zdi máslově žlutou barvou a zahřívá fasádu ze zrnitých červených cihel. V paprscích světla tančí částechky prachu, jako by se pohybovaly v rytmu tichého valčíku. Z chodby je slyšet tichý bzukot silícího dopravního ruchu o několik bloků dál. Občas se se zaskřípáním otevře schránka, aby přijala žalostný leták.

Zdá se, že si dům prázdnotu užívá. Srovnává se po noci, čistí si trubky a protahuje klouby. Tahle důstojná a ostřílená bytost s měděnými cévami a dřevěnými nohama zasazenými do jílu už zažila mnohé: míče odrážející se od zahradních zdí, vzteklé bouchání dveřmi, pokusy o stojku na chodbách, tíhu a vzdychání elektrických přístrojů a nezkušené instalatéry vrtající se v jejich vnitřnostech. Má tu své útočiště čtyřčlenná rodina, kolonie mravenců kolem základů a na jaře i rodinka červenek na komíně. Dům nabízí silné rámě křehkému (nebo možná jen pohodlnému) hrachoru, který se opírá o jednu z jeho zahradních zdí a užívá si přelétavého dvoření houfu včel.

Z domu se stal zasvěcený svědek. Byl součástí počátků svádění, díval se, jak se píšou domácí úkoly, viděl zavinutá mimina, která zrovna přivezli z porodnice, překvapily ho šeptané půlnoční porady v kuchyni. Zažil zimní večery, kdy jeho okna byla studená jako balíčky mraženého hrášku, i letní podvečery, kdy jeho cihlové zdi udržovaly teplo jako čerstvě upečený chléb.

Poskytuje nejen tělesné, ale i duševní útočiště. Je strážcem identity. Vždycky, když se jeho majitelé vrátili po čase stráveném v cizině domů, tak si při pohledu kolem sebe znovu připomenuli, kdo jsou. Dlažební kameny v přízemí hovoří o vyrovnanosti a zralé kráse, zatímco pravidelnost skříněk v kuchyni poskytuje obraz nezastrašujícího řádu a disciplíny. Jídelní stůl s voskovaným ubrusem potištěným velikými blatouchy naznačuje závan hravosti, s nímž kontrastuje

strohá betonová stěna, která je opodál. Na schodišti visí malá zátiší s vejci a citrony, která upozorňují na jemnost a krásu běžných věcí. Na okenním parapetu stojí skleněná váza s chrpami, která pomáhá odolávat sklíčenosti. V patře je prázdný úzký pokojík, ve kterém se rodí posilující myšlenky a v jehož světlíku je vidět netrpělivé mraky, jak rychle putují nad jeřáby a komíny.

I když tenhle dům nejspíš neposkytuje řešení pro mnohé z nesnází svých obyvatel, jeho pokoje svědčí o štěstí, k němuž architektura významně přispívá.

2.

A přece se zájem o architekturu setkává s jistou nedůvěrou. Existují pochybnosti o její závažnosti, o její morální hodnotě a její ceně. Pozoruhodné množství nejchytřejších lidí světa zavrhuje jakýkoli zájem o dekoraci nebo design a věnuje se místo toho věcem nehmotným a neviditelným.

Epiktétos, stoický filozof starověkého Řecka, prý od zdrceného přítele, jemuž zrovna vyhořel dům do základů, vyžadoval odpověď na otázku: „Pokud opravdu rozumíš silám, které vládnou vesmíru, jak můžeš plakat pro pár kousků pěkného kamene?“ (Není jasné, jak dlouho pak přáteli zůstali.) Jiná legenda praví, že křesťanská poustevnice Alexandra poté, co uslyšela Boží hlas, prodala svůj dům, zavřela se do hrobky a už nikdy se nepodívala na svět venku. A její kolega, poustevník sv. Pavel z Théb, zase spal na pokrývce na zemi v hliněné chatrči bez oken, odříkával tři sta modliteb denně a trpěl jen tehdy, když se dozvěděl, že jiný svatý muž jich zvládne sedm set a spí v rakvi.

Podobná askeze se prolíná celou historií. Na jaře roku 1137 cestoval cisterciácký mnich sv. Bernard z Clairvaux kolem celého Ženevského jezera, aniž by si ho vůbec všiml. Stejně tak nedokázal sv. Bernard po čtyřech letech strávených v klášteře říct, zda je jídelna klenutá (je) nebo kolik oken je v kněžišti jeho kostela (tři). Při návštěvě kartuziánského kláštera v Dauphiné překvapil sv. Bernard své hostitele tím, že přijel na nádherném bílém koni, který byl v přímém kontrastu

k asketickým hodnotám, které Bernard hlásal. On ale vysvětlil, že si koně půjčil od bohatého strýce a prostě si během čtyřdenní cesty přes Francii nevšiml, jak zvíře vypadá.

3.

Nicméně takovému odhodlání pohrdat vizuální zkušeností vždy odpovídá stejně urputná snaha udělat svět ještě krásnějším. Lidé si ničili záda vyřezáváním květů do stropních trámů a kazili si zrak vyšíváním zvířat na ubrusy. Vzdávali se volných víkendů, aby skryli nevzhledné kabely do lišt. Velmi pečlivě si promýšleli, jaká by byla vhodná pracovní deska do kuchyně. Představovali si, jak žijí v nedostupně drahých domech, a cítili se potom smutní, podobně jako když potkáte krásného neznámého na přelidněné ulici.

Zdá se, že žijeme v rozporu mezi touhou přehlížet své smysly, otupit se vůči svému okolí a protichůdným nutkáním uznat míru, jakou je naše identita nedělitelně spojena s prostředím, a skutečnost, že se změnou prostředí se budeme měnit také my. Ošklivý pokoj vyvolá neurčitou předtuchu nenaplněného života, zatímco sluncem zalitý pokoj s medově zbarvenými pískovcovými dlaždicemi podpoří veškeré naděje, jaké v sobě nosíme.

Víra ve význam architektury se zakládá na uvědomění, že jsme, v dobrém i špatném, různí lidé na různých místech, a na přesvědčení, že úkolem architektury je poskytnout nám živý obraz toho, jací bychom měli být.

4.

Někdy máme chuť vliv prostředí vyzdvihovat. V obývacím pokoji vily Tugendhat v Brně vidíme příklad, jak zkombinovat stěny, židle a podlahy a vytvořit prostředí, v němž mají nejlepší stránky naší osobnosti příležitost se rozvíjet. S vděčností přijímáme sílu, kterou může disponovat jediná místnost.

Citlivost k architektuře má ale i problematické stránky. Pokud naše štěstí závisí na barvě zdi nebo tvaru dveří a jediný pokoj může změnit

Architektura nám může živě předvést, kým bychom mohli být.
Mies van der Rohe, jídelna, vila Tugendhat, Brno, 1930.

naše pocity, co se s námi stane v místech, na která jsme nuceni se dívat nebo je obývat? Co zažijeme v domě s okny jako věznice, s flekatým kobercem a umělými závěsy?

Kvůli tomu, abychom zabránili stavu neustálé úzkosti, často raději zavíráme oči před většinou toho, co je kolem nás, protože nikdy nejsme dost daleko od vlhkých skvrn a popraskaných stropů, od rozvrácených měst a rezavějících přístavů. Nemůžeme zůstat napořád vnímaví k prostředí, které nejde změnit k lepšímu – a současně zůstat tak citliví, jak bychom mohli být. S odkazem na postoj řeckých stoiků nebo na sv. Bernarda u Ženevského jezera lze někdy argumentovat, že nakonec vlastně nijak nezáleží na tom, jak vypadají budovy, co je na stropě nebo jak je pojata zeď – můžeme si zachovávat odtažitý postoj, který nepramení ani tak z necitlivosti ke kráse, jako z touhy odvrátit smutek, kterému bychom čelili, kdybychom zůstali otevření ke vší té absenci krásy.

5.

Není nouze o důvody, proč být nedůvěřiví k ambicím vytvořit skvělou architekturu. Na budovách je málokdy zřetelná všechna ta námaha, kterou vyžaduje jejich stavba. Ostýchavě mlčí o bankrotech, o zpožděních, o strachu a prachu, které stavbu provázejí. Častým rysem jejich kouzla je nenucený vzhled. Jenom když si sami zkusíme něco postavit, budeme zasvěceni do všeho toho trápení, které provází přesvědčování materiálů i lidí, aby spolupracovali podle našich plánů, neustálé ujišťování, že sklo bude spojeno do čisté linie, že lampa nad schodištěm bude pověšená symetricky, že se bojler zapne, když má, nebo že se betonové pilíře bez protestů spojí se střechou.

A i když dosáhneme svých cílů, naše stavby mají politováníhodnou tendenci se zase závratnou rychlostí rozpadat. Někdy je těžké vejít do nově opraveného domu, aniž bychom se cítili dopředu smutní z rozkladu, který čeká jenom na to, až bude moci propuknout: jak brzy stěny popraskají, bílé skříňky zežloutnou a na kobercích se udělají skvrny. Rozvaliny ze starověkého světa se posmívají všem těm, kteří

čekají, až stavitelé dokončí svou práci. Jak pyšní asi byli na své domy Pompejané?

Ve své eseji *O pomíjivosti* (1916) si Sigmund Freud vybavuje procházku s básníkem Rainerem Mariou Rilkem v Dolomitech. Bylo to jednoho výstavního letního dne, květiny byly v plném květu a pestrobarevní motýli tančili nad loukami. Psychoanalytik byl rád, že je venku (celý týden předtím přšelo), ale jeho společník šel se skloněnou hlavou a očima upřenýma na zem a zůstal zamlklý po celou dobu procházky. Nebylo to tím, že by Rilke byl netečný k okolní kráse, jen si prostě nemohl nevšímat, jak je všechno nestálé. Slovy samotného Freuda nemohl zapomenout „že všechna tahle krása je odsouzena k zániku, že zmizí, až přijde zima, jako všechna lidská krása a krása, kterou lidé stvořili nebo stvořit mohou“.

Freud s ním nesoucítil, pro něj byla schopnost milovat cokoli krásného, jakkoli křehkého, jedním z pilířů duševního zdraví. Rilkeho postoj, i když nevhodný, pomáhá zdůraznit, že ti, kteří jsou obzvlášť v područí krásy, si budou také obzvlášť vědomi jejího pomíjivého charakteru a budou jím zarmoucení. Takovíto smutní nadšenci uvidí při pohledu na vzorník závěsů díry po molech a ruiny při pohledu na plány. Je možné, že na poslední chvíli zruší schůzku s realitním makléřem, protože si uvědomí, že dům v nabídce se stejně jako celé město a celá civilizace brzy změní v úlomky cihel, po kterých vítězoslavně polezou švábi. Možná budou radši bydlet v podnájmu nebo v sudu, než aby se smířili s pomalým rozkladem věcí, na kterých jim záleží.

Přehnaná vášeň pro architekturu z nás může udělat estéty, výstřední podivíny, kteří se o svůj dům musí starat s bdělostí muzejní strážce, kteří chodí z pokoje do pokoje s mokrým hadrem v ruce a hledají skvrny. Estéti nemají jinou možnost než se vzdát společnosti malých dětí a při večeri s přáteli nevnímat rozhovor, ale dávat pozor, jestli se někdo neopře a nedopatřením neudělá na zdi otisk ve tvaru hlavy.

Bylo by hezké silácky popřít opravdový význam náhodných kazů. Ale estéti nás nutí zvážit, zda štěstí někdy nezávisí na otisku prstu,

zda krása a ošklivost někdy neleží jen pár milimetrů od sebe, zda jediná skvrna nezkazí celou zeď, zda jediný chybný tah štětce nezničí celou krajinomalbu. Měli bychom těmto citlivým duším poděkovat za to, že nám s divadelní upřímností ukazují ryzí protiklad dvou konkurenčních hodnot, například náklonnost ke krásné architektuře a touhu po čínorodém a láskyplném rodinném životě.

Jak moudří byli antičtí filozofové, kteří navrhli, abychom vyloučili ze svých snů o štěstí cokoli, co jednoho dne může skončit pokrytí lávou, srovnané se zemí po hurikánu nebo podlehně skvrně od čokolády či vpije rozlité červené víno.

6.

Architektura je matoucí i v tom, jak nedůsledná je její schopnost vytvářet pocit štěstí, na němž se zakládá její nárok na naši pozornost. I když krásná budova může zlepšit už tak dobrou náladu, jsou časy, kdy i to nejpríjemnější místo nebude s to zahnat smutek nebo mrzoutství.

Můžeme cítit úzkost a závist, i když stojíme na podlaze, která byla dovezena ze vzdáleného lomu, a jemně vyřezávané rámy oken jsou natřeny uklidňující šedí. Náš vnitřní metronom může být naprosto lhostejný ke snaze řemeslníků vytvořit fontánu nebo úsilí zahradníků vypěstovat dokonale souměrnou alej dubů. Můžeme se pohádat kvůli malichernostem a skončit hrozbami rozvodem i v budově od Geoffreyho Bawy nebo Louise Kahna. Domy nás mohou zvat, abychom se připojili k náladě, kterou nejsme sami schopní vyvolat. Ale i ta nejvznešenější architektura pro nás někdy nemůže udělat to, co chvíle odpočinku nebo aspirin.

Ti, kteří z architektury a její krásy udělali své životní dílo, vědí velmi dobře, jak marná může být jejich snaha. Po vyčerpávajícím studiu benátských domů, ve chvíli depresivního porozumění, uznal John Ruskin, že vlastně jen pár Benátčanů se zdá být povzneseno svým městem, pravděpodobně tou nejkrásnější městskou tapiserií světa. Vedle kostela sv. Marka (který Ruskin ve své knize *Kameny Benátek* popsal takto: „Kniha modliteb, obrovský iluminovaný misál svázaný

alabastrem místo pergamenu, vyzdobený porfyrovými sloupy místo klenotů a napsán zvnějšku i uvnitř písmem z emailu a zlata.“) posedávali v kavárnách, četli noviny, opalovali se, hašteřili a okrádali a nahoře, vysoko na střeše kostela, nikým nepozorován „na ně shlížel obraz Krista a jeho andělů“.

Architektura, obdařena silou, která je stejně nespolehlivá jako nevysvětlitelná, bude těžko soutěžit s plně užitkovými požadavky lidstva. Jak těžké je prosadit, aby za velké náklady byla stržena a přestavěna škaredá, ale plně užitečná ulice. Jak je podivné bránit tváří v tvář hmatatelnějším potřebám nutnost znovu seřadit křivě postavené podílní osvětlení nebo vyměnit nehodící se rám okna. Krásná architektura nepřináší ten bezvýhradný prospěch jako vakcinace nebo miska rýže. Její konstrukce proto nikdy nebude politickou prioritou, protože i kdyby celý svět byl, za cenu neutuchajícího úsilí a obětí, přestavěn, aby mohl konkurovat náměstí Sv. Marka, i kdybychom mohli zbytek života strávit ve Ville Rotondě nebo Skleněném domě, pořád bychom měli často špatnou náladu.

7.

Nejen že krásné domy neplní svůj úkol jako ručitelé našeho štěstí, ale mohou být také obviněny z toho, že se jim nepodařilo zlepšit charakter těch, kteří v nich žijí.

Dá se předpokládat, že lidé budou mít něco z vlastností budov, které se jim líbí. Lze očekávat, že když je někdo přitahován kouzlem starého ranče se zdmi z nepravidelně osekáných kamenů zasazených v lehkém betonu, když umí ocenit hru světél svíček na ručně zdobených dlaždicích, když ho svádí knihovny s regály od podlahy po strop naplněné knihami, které vydávají sladce zaprášenou vůni, když je spokojený, když leží na podlaze a sleduje uzlovaný lem turkmenského koberce, že bude vědět něco o trpělivosti a stálosti, něze a sladkosti, inteligenci a zkušenosti, skepticismu a důvěře. Očekáváme, že takový člověk bude chtít naplnit svůj život hodnotami, které představují objekty jeho zájmu.

Často bychom měli neustále špatnou náladu.
Phillip Johnson, Skleněný dům, New Canaan, Connecticut, 1949.

Ale ať je teoretická příbuznost krásy a dobroty jakákoli, je bez pochyb, že v praxi byly farmy a hájenky, velká sídla i apartmány u řeky hostiteli bezpočtu tyranů a vrahů, sadistů a snobů, s charaktery mrazivě lhostejnými k naprosté neshodě vlastností vyjadřovaných okolic a vlastními životy.

Středověké obrazy s náboženskou tematikou nám mohou připomínat smutek a hřích, mohou se snažit vést nás od arogance a obírání se světskými věcmi k pokoře před tajemstvími a těžkostmi života, ale přesto budou bez protestu viset v obývacím pokoji, kde sluhové roznášejí jednohubky a řezníci plánují svůj další krok.

Architektura může obsahovat morální poselství, ale nemá žádnou moc je prosadit. Dává návrhy, místo aby tvořila zákony. Spíš zve, než přikazuje, abychom napodobili jejího ducha, a nemůže zabránit vlastnímu zneužití.

Neměli bychom vinit budovy za to, že jsme nebyli schopni poslechnout rady, které ony samy můžou jen jemně naznačovat.

8.

Dá se říci, že nedůvěra k architektuře nakonec pramení ze skromných požadavků, které na ni reálně mohou být kladeny. Úcta ke krásným budovám nevypadá jako příliš vysoký cíl, k němuž lze upnout všechnu naši touhu po štěstí, alespoň v porovnání s výsledky plynoucími z ostatních činností – jako vyřešit vědecký problém, zamilovat se, nahromadit jmění nebo rozpoutat revoluci. Starat se tak moc o oblast, ve které se dá dosáhnout tak málo, a přesto spotřebuje tolik prostředků, nás nutí přiznat zneklidňující, téměř ponižující nedostatek ctižádosti.

Ve své bezmocnosti je architektura stejně sentimentální jako zahradničení, zájem o kliky a stropní vlysy je stejně dobrým terčem pro vtipálky jako starost o růst růží a levandulí. Je celkem omluvitelné dojít k závěru, že existují vznešenější zájmy, jímž se lidé mohou věnovat.

Ale poté, co se budeme muset potýkat s některými ze závažnějších překážek, které vnášejí zmatek jak do citového, tak do občanského

Morální bezmocnost krásného domu:

Hermann Göring (v bílém) doma s francouzským velvyslancem. Vpravo generálové Vuillemin a Milch. V pozadí *Svatá Markéta a Dorotea*, Německo, 15. století, a *Lukrecie* (1532) od Lucase Cranacha.

života, dojdeme pravděpodobně ke shovívavějšímu hodnocení významu krásy jako ostrůvku dokonalosti, v němž najdeme ozvěnu ideálu, kterého jsme kdysi chtěli dosáhnout a který jsme si chtěli udržet. Život se nám nejspíš musí ukázat v některé ze svých opravdu tragických barev, abychom začali pořádně vnímat to jemnější, co nabízí, ať už ve formě tapiserie, nebo korintského sloupu, břidlicové tašky nebo lampy. Nejspíš to nebudou mladé zamilované páry, které se zastaví, aby obdivovaly starou cihlovou zeď nebo oblouk zábradlí svažující se k hale. Nezáměr o skrytou krásu je doprovodným jevem optimistické víry v dosažení hmatatelnějšího, pevnějšího druhu štěstí.

Možná musíme být ve svém životě hluboce poznamenáni, třeba tím, že jsme si vzali špatnou osobu, věnovali se neuspokojivé kariéře až do středního věku nebo ztratili milovaného člověka, a teprve poté na nás může mít architektura výraznější vliv. Protože když mluvíme o tom, že nás architektura dojíká, máme na mysli hořkosladký pocit kontrastu mezi vznešenými vlastnostmi vepsanými do její struktury a smutnější, širší realitou, ve které víme, že existují. Při pohledu na krásu se nám stáhne hrdlo, protože ve skrytu duše víme, že štěstí, které naznačuje, je výjimečné.

Německý teolog Paul Tillich ve svých pamětech vysvětluje, že ho jako rozmazleného, bezstarostného mladého muže umění vždy nechávalo chladným navzdory pedagogickým snahám rodičů i učitelů. Pak vypukla první světová válka, on byl povolán a o dovolence od svého pluku (jehož tři čtvrtě příslušníků bylo během války zabito) se během bouřky ocitl v Bodemuseu v Berlíně. Tam, v malé horní galerii, narazil na obraz Sandra Botticelliho *Madona s dítětem a osm zpívajících andělů*, a když se podíval do moudrých, soucitných očí Madony, překvapil sám sebe, že se neovladatelně rozplakal. Zažil to, co popsal jako moment „extáze prozření“, oči se mu plnily slzami z kontrastu mezi tou výjimečně něžnou atmosférou obrazu a krutou lekcí, kterou dostal v zákopech.

Právě ve spojení s bolestí získávají mnohé krásné věci svou hodnotu. Seznámení se smutkem bývá jedním z neobvyklých požadavků při

Život většinou nevypadá takhle.
Ken Shuttleworth, Půlkruhový dům, Wiltshire, 1997.

Sandro Botticelli, *Madona a osm zpívajících andělů*, 1477.

chápaní architektury. Dáme-li stranou všechny ostatní požadavky, potřebujeme asi být i trochu smutní, aby se nás budovy opravdu dotkly.

9.

Brát architekturu vážně tudíž vyžaduje, abychom vynaložili dost velké úsilí. Je nutné se otevřít myšlence, že jsme ovlivňováni svým okolím, i když je z plastu a bylo by dost drahé a časově náročné ho vylepšit. Znamená to přiznat si, že jsme až nepohodlně bezbranní vůči barvě tapet a že naše snaha něčeho dosáhnout může být vykořelejena nešťastně zvoleným přehozem. Zároveň to také znamená si uvědomit, že budovy nejsou schopné vyřešit víc než jen zlomek toho, s čím jsme nespokojeni, nemohou zabránit zlu, aby se pod jejich dohledem rozvinulo. I ta nejdokonalejší architektura bude představovat jen slabý a nedokonalý (drahý, ke zkáze náchylný a morálně nespolehlivý) protest proti současnému stavu věcí.

Ještě složitější je, že architektura bude žádat, abychom si představili, že štěstí může být neheroické, neokázalé, že ho můžeme spatřit v pravidelnosti zralé dřevěné podlahy nebo ve hře ranního světla na štukové zdi – prostě v nevypjatých, křehkých obrazech krásy, které nás dojmají, protože známe to temné pozadí, na němž se odehrávají.

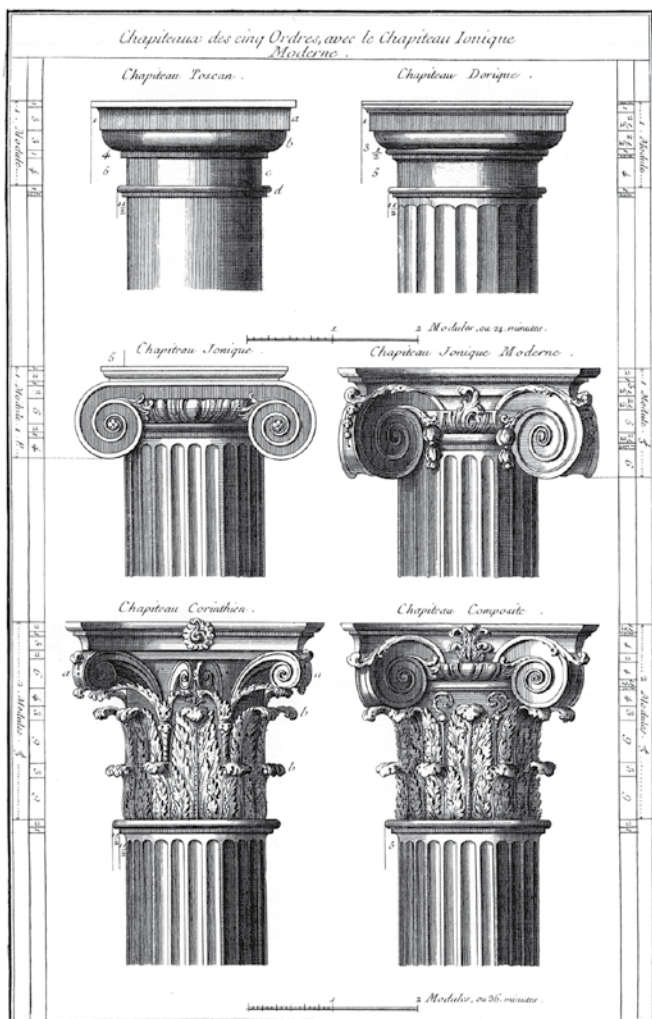
10.

Nicméně pokud přijmeme opodstatněnost našeho předmětu, pak se nám nabízí řada nových, ožehavých otázek. Musíme čelit tomu spornému bodu, kolem kterého se otáčí velká část historie architektury. Musíme se ptát, jak přesně by mohla krásná budova vypadat.

Ludwig Wittgenstein, v době, kdy na tři roky opustil akademickou obec, aby postavil své sestře Gretl dům ve Vídni, pochopil obsažnost té výzvy. „Myslíte si, že filozofie je složitá,“ poznamenal ve svém *Tractatus Logico-Philosophicus*, „ale já tvrdím, že to nic není v porovnání se snahou být dobrým architektem.“

II. Jakým stylem máme stavět?

Pravidla pro stavbu klasických sloupů.

Architektonická tabulka, Denis Diderot, *Encyclopédie*, 1780.